

EGE ÜNİVERSİTESİ  
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

# I. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI KÜLTÜR KURULTAYI

9-15 NİSAN 2006

ÇEŞME-İZMİR

## BİLDİRİ KİTABI-II

### EDİTÖRLER

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN



**I. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI KÜLTÜR KURULTAYI**

**BİLDİRİ KİTABI**

**EDİTÖRLER:**

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN  
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN

**Dizgi-Yazı İşleri:**

Arş. Gör. Vildan KOÇOĞLU

**ISBN: 978-975-19-4144-5**

**Baskı Adedi: 200**

**Baskı Tarihi: Kasım 2007**

**Basım Yeri: Ankara**

**BASKI**

LAZER OFSET Matbaa Tesisleri Sanayi ve Ticaret Limitet Şirketi  
Kazım Karabekir Caddesi Koyunlu Han 95/1-A İskitler - ANKARA  
Tel: 0 312 341 23 70 – 72 Faks: 0 312 342 28 98  
www.lazerofset.com.tr – lazerofset@mynet.com

## TÜRK ATASÖZLERİNİN ESTETİĞİ: 3 ESTETİK DEĞER/ TÜRK ATASÖZLERİNDEKİ GÜZELLİK ANLAYIŞI

Recep DUYMAZ\*

### Atasözlerimize Tematik Bir Yaklaşım

Türk atasözlerini derleme çalışmaları, Türk edebiyatı tarihinin derinliklerine kadar uzanır; ancak on dokuzuncu yüzyılda edebiyatımızın geniş halk kitleleriyle daha yakından bağlantı kurmak istemesinin doğal bir sonucu olarak atasözlerine karşı ilgi, daha da artmıştır. Bu durum, Tanzimat döneminde atasözü derleme çalışmalarına bir hız kazandırmıştır. Bu dönemde başta Şinasi olmak üzere, Ahmet Vefik Paşa, Tekezade Sait ve daha başkaları atasözlerini derleme çalışmaları yapmışlardır. Bu alandaki çalışmalar, Millî Edebiyat ve Cumhuriyet dönemlerinde de artarak devam etmiştir.

Bugün elimizin altında zengin bir atasözleri derleme çalışması geleneği vardır; fakat aynı zenginlikte onlar üzerinde yapılmış tematik araştırmaların bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Bu düşünceden hareketle Türk atasözlerinin estetiği üzerinde bir araştırma yapmayı uygun gördük. Bu çalışmamızı, estetiğin dört temel unsurundan biri olan estetik değer/"güzellik" ile sınırlandırdık.

Çalışmamızda önce analitik yöntemle estetiğin dört temel unsurundan biri olan estetik değer/"güzellik" in ne olduğunu kuramsal anlamda ortaya koyacağız; sonra da atasözlerimizden bu kavrama ilişkin olanları seçip çözümlenmeye çalışacağız.

### Giriş

Atasözleri, her milletin dil ve edebiyatının yaşayan en canlı unsurudur. Onlar, bir yandan anlattıkları bilgi ve düşüncelerin doğru, bir yandan dilbilgisi bakımından kısa, duru ve özlü cümleler olmaları gibi sebeplerle kolayca hatırlanmakta ve her düzeydeki anlatıma bir canlılık kazandırmaktadırlar.

Bunların yanında atasözleri, ait oldukları milletin insan, hayat, dünya ve Tanrı'ya dair düşünce ve inanışlarını da ortaya koyan cümlelerdir. Onlar, atalarımızın yüzyıllar boyunca devam eden gözlem, deneme ve yanılgılarının sonunda ulaştıkları düşüncelerin birer döviz ve formül haline getirilmiş şekilleridir. Atasözleri, atalarımızın insan, aile, toplum, Tanrı ve daha başka birçok konuya dair gözlem, deneme ve yanılgılarına dayalı görüşlerini özetlerken, biz sonraki nesillere de doğrulukla kılavuzluk eden, okuyan veya dinleyenlerin hayat yollarını aydınlatan birer ışıktır.

Atasözleri, bu zengin içerikleri sebebiyle "Toplumbilim, ruhbilim, eğitim, ekonomi, felsefe, tarih, ahlak, folklor... gibi birçok konuları ilgilendiren ve birçok yönlerden inceleme konusu edilmeye değer ulusal varlıklarımız..."dır<sup>1</sup>. Kendini tanıyan bir insan nasıl tutacağı işi ve gideceği yolu doğrulukla seçerse, kendini tanıyan bir millet de komşuları arasındaki yerini ve sonsuzluğa doğru akıp giden gelecekteki yolunu da öylece doğrulukla seçer ve insanlık ailesi içinde lâyık olduğu yeri alır; ancak bunun için atasözlerinin az yukarıda belirttiklerimiz başta olmak üzere çeşitli bakımlardan modern çözümlenme yöntemleriyle incelenmeleri gerekir. Biz bu çalışmamızda atasözlerimize yeni bir açıdan yaklaşmaya ve onlar üzerinde modern bir kavram olan estetik bakımdan bir çözümlenme denemesi yapmaya çalışacağız.

### Estetik Nedir?

Az yukarıda da söylediğimiz gibi Türk atasözleri, insan hayatının hemen her alanına dair duygu,

\* Doç. Dr. , Trakya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Edirne, rduymaz@yahoo.com

<sup>1</sup> Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1978, s. 17.

düşünce ve felsefe görüşü içeren sözlerdir. Bu zengin ve derin içeriklerine uygun olarak çeşitli bakımlardan ele alınmaya ve incelenmeye elverişlidirler. Nitekim at, ağaç, çocuk, doğa, evlenme, hayvan, kadın, ölüm, toprak ve ziraat konularındaki atasözleri, bir araya getirilerek toplanmış ve üzerlerinde makale düzeyinde yararlı çalışmalar yapılmıştır. Biz bu çalışmamızda atasözlerimizle ilgili şimdye kadar ihmal edildiğini düşündüğümüz bir konuyu seçtik. Bu, atasözlerimizdeki güzellik anlayışı konusudur. Güzellik, kuşkusuz, estetiğe ait bir değerdir. Bu sebeple atasözlerimizdeki güzellik anlayışına geçmeden önce estetiğin ve estetik değerlerin ne olduğuna dair kısaca bir fikir vermemiz uygun olur.

Estetik dört kavramdan oluşan bir felsefe disiplini. Bu kavramları şöyle sıralayabiliriz: 1) Estetik süje, 2) Estetik obje, 3) Estetik değer, 4) Estetik yargı. Bir sanatkâr, düşünce akımı, millet, din veya medeniyetin estetiği demek, bu dört temel kavrama dair metinlere dayalı düşünceleri demektir. Biz buradaki çalışmamızı, bir bildiri boyutunda olduğunu göz önünde bulundurarak bunlardan sadece üçüncüsü olan estetik değer ile sınırlandık. İleride söyleyeceklerimize bir temel oluşturmak üzere, estetik değer üzerinde kısaca duracağız.

### Estetik Değer Nedir?

Basitten karmaşığa doğru ilerleyen yöntemimize burada da uyararak değerden başlayalım. “1. Değer bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet. 2. Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, paha. 3. Yüksek ve yararlı nitelik. 4. Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse”. Kelimenin bu sözlük anlamlarının yanında felsefe disiplini bir de terim anlamı vardır: Bu anlamda değer, “Kişinin isteyen, ihtiyaç duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey”dir<sup>2</sup>. Felsefe sözlüklerinde kelimenin bu terim anlamı, kuşkusuz daha da zenginleştirilir: Değer, “Nesne ve olayların, insanca önemini belirleyen niteliği... Ruhbilimsel anlamda nesne ve olguların *bireysel ve öznel önem taşıyan niteliğini* dile getirir. Anı değerleri, yarar değerleri, kullanma değerleri böyledir. Başkaları için metelik etmeyen bir anı fotoğrafı, bir insan için büyük bir ruhbilimsel değer taşıyabilir (...) Değer, bir malda maddileşen insan emeğidir (...) Ne var ki değer hangi anlamda olursa olsun, toplumsal bir olgudur, insan ihtiyaçlarını karşılar. Bu ihtiyaç ruhbilimsel, törebilimsel, ekonomik ya da ideolojik olabilir. Bu ihtiyaçların niteliğine göre değer anlamı değişebilir; ama *insan ihtiyaçlarını karşılama* niteliği değişmez. Değer taşıyan her şey, az ya da çok nesnel gerçekliği yansıtır, nesne ve olayların insanca edinilmiş bilgisini ortaya koyar. Mantık dilinde *doğru*'yu dile getirir. Mantıkça doğru olan değerlidir. Estetik dilinde *güzel*'i dile getirir. Estetikçe güzel olan değerlidir. Sanatsal değerlerin tümü bu tanımın kapsamı içindedir”<sup>3</sup>.

Sözlük düzeyindeki bu açıklamalardan yola çıkarak “değer”in bir felsefe disiplini olan estetikteki anlamına şöyle geçebiliriz: İnsan günlük hayatında bir “nesnel evreni”nin ortasında yaşar. Elbise, saat, masa, sandalye, kitap, çiçek, oda, ev ve araba... bu nesnelere aklı ilk gelenleridir. İnsan günlük hayatta bu nesnelere türlü ilgiler içine girer. Bu ilgilerin başında onları görme ve var olduklarını algılamasının bir sonucu olarak bilme ilgisi gelir. Bilme ilgisiyle insan, çevresindeki nesnelere ve olaylar dünyasının farkına varır ve onların felsefe anlamında var olduklarının bilincine varır.

Bilme, insanın sahip olduğu bilinç yetisiyle gerçekleşen zihinsel bir işlemdir. “İnsan, yalnız bilen bir varlık değildir. Bu bilgisinin nesnelere, gerçeğe uyup uymadığını soran bir varlıktır da. Bilgin, bilgisi olduğu nesneye uygun mudur? ‘Şu masadır diyorum, Bu, bir bilgiyi dile getirir. Acaba zihnimdeki masa tasavvuru, masa dediğim bu masaya uygun mudur? Bunlar arasında bir uyum var mıdır? Eğer zihnimdeki masa tasavvuru benim dışındaki gerçek masaya uyuyorsa, o zaman böyle bir bilgiye doğru bilgi denir. Doğruluk (hakikat), bizim objeye yüklediğimiz bir değerdir, bir bilgisel – mantıksal değerdir”<sup>4</sup>.

İnsanın günlük hayatında ihtiyaçları farklı olduğu için değerler de farklıdır. İnsan, çevresindeki nesnelere ilgi içine girerken bu ilginin niteliğine göre onlara birtakım değerler de yükler. Bilgi ilgisi, ait olduğu nesneye bir uygunluk gösteriyorsa ona “doğru” değerini yükler. Bazı nesnelere insanın bilgi

<sup>2</sup> *Türkçe Sözlük*, Haz. Komisyon, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 538.

<sup>3</sup> Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s. 54, 55.

<sup>4</sup> İsmail Tunalı, *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989, s. 132.

ihtiyacını değil de biyolojik ihtiyacını karşılar. Örneğin susayan bir insan su içmek suretiyle biyolojik bir gereksinmesini giderir. Ona göre su, artık “yararlı” bir değerdir. “Doğru” ve “yararlı” değerlerinin yanında insanın özgür iradesini kullanarak seçtiği birtakım nesnelere veya davranış şekilleri vardır ki onlara da “iyi” değerini yükler. İnsan çevresindeki, bazı nesnelere bu ilgilerin dışında başka ilgiler içine de girebilir ve onlardan “hoşlanma” veya “ruhsal haz” duyabilir. Bu tür nesnelere de “güzel” değerini yükler. “Doğru”, bilgiye; “yararlı”, ekonomiye; “iyi”, ahlâka; “güzel ise estetiğe ait bir değerdir. Buna göre felsefe anlamında “değer”, insanın çevresindeki nesne ve olaylara dair bilgi ilgisinin niteliğidir. Bizi burada öncelikli olarak kuşkusuz estetik değer ilgilendirir. Estetik değer, diğerlerinden en önemli farkı, kişinin hoşlanma veya ruhsal haz duymasına dayanmasıdır. İnsan hoşlandığı veya ruhsal haz duyduğu nesnelere güzel değerini yükler. Bu sebeple estetik değer, görecelidir. Kişiden kişiye, milletten millete, medeniyetten medeniyete değişir.

Estetik değere dair bu ilk bilgilerden sonra atasözlerimizdeki estetik değer/güzel hakkındaki görüşlere geçebiliriz.

Türk atasözlerinde insan, aile, toplum, ticaret, ziraat, ev, araba, ağaç... gibi somut varlıkların yanında, sevgi, iyilik, yardımseverlik ve güzellik ... gibi soyut varlıklara ve kavramlara dair görüşler de vardır. Biz burada sadece güzellik kavramına ilişkin düşünceleri saptamaya çalışacağız. Bu saptamayı da içinde güzel/güzellik kelimesi geçen veya yorum yoluyla güzel/güzellik anlamını verebileceğimiz atasözlerini topluca gözden geçirerek gerçekleştirmeye gayret edeceğiz.

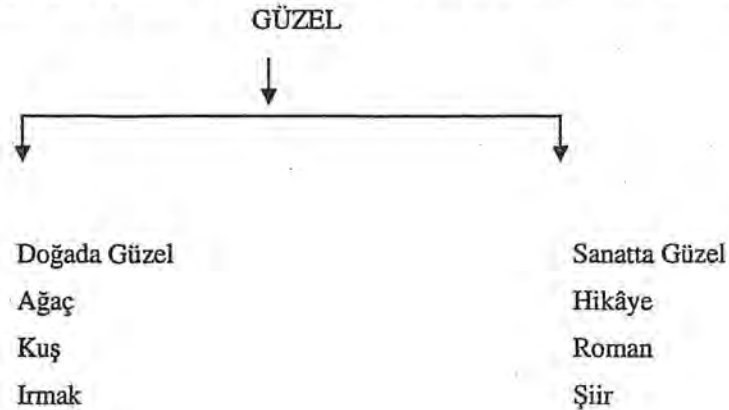
Atasözlerimizdeki güzellikle ilgili düşünceleri beş noktada toplayabiliriz:

- \* Kudret'ten olmak,
- \* Yapılan bir değer olmak,
- \* Çekici olmak,
- \* Yararlı olmak,
- \* Geçici olmak.

Bunları ilgili atasözlerini de belirterek şöyle açıklayabiliriz:

\* **Kudret'ten olmak:**

Estetik disiplinde güzel, doğada güzel ve sanatta güzel olmak üzere iki düzlemde ele alınır<sup>5</sup>.



<sup>5</sup> İsmail Tunalı, *Estetik, Remzi Kitbevi*, İstanbul 1989, 176-189.

Doğada güzel, yakın çevremizde gördüğümüz gül, ağaç, ırmak, orman, kuş; çocuk, kadın ve alımlı bir genç kız... gibi güzel varlıklardır. Bunların ortak özelliği, doğada bulunmaları ve Tanrı tarafından yaratılmış olmalarıdır.

Sanatta güzel ise her şeyden önce insan tarafından yapılan ve sanat eserlerinde bulunan güzelliklerdir. Hikâye, roman, şiir, resim, müzik ve heykel gibi sanat dallarından herhangi biri üzerinde vücuda getirilen eserlerdeki güzellikler, bu türden güzellerdir. Bunların ortak özelliği ise insan tarafından, daha doğrusu bir sanatkâr tarafından sonradan yapılmış olmalarıdır. Hikâye, roman, şiir, resim, müzik ve heykel gibi sanat eserlerinde vücuda getirilen güzelliklerin, doğadaki güzelliğin söz konusu eserlerde bir yansıması veya sanatkârın iç gerçekliğinin bir dışlaşması, bir görüntüm kazanması olduğunu öne süren görüşler vardır.

Estetik disiplindeki “güzel”e ilişkin bu düşüncelerin ışığında atasözlerimize baktığımızda hem doğada, hem sanattaki güzelliklere dair sözlerin bulunduğunu görüyoruz:

“Güzellik Kudret’ten olmalı” atasözü, bizi hemen Tanrı’nın yarattığı doğadaki güzelliklere götürür. “Olmalı” kelimesindeki gereklilik anlamı, güzelliğin kaynağının sanki ilâhî olduğu düşüncesini vermek için kullanılmıştır. Bu çizgide düşünmeye devam etmek bizi, İslâm hukukundaki “hüsün” ve “kubuh” kavramlarına götürür<sup>6</sup>. Bu noktada bu kavramların tarifleriyle karşılaşırız. İslâm kaynaklarında bu kavramların çeşitli tarifleri yapılmakla beraber, yaygın görüş, bir nesnedeki “hüsün”ün veya “kubuh”un belirlenmesindeki ölçü, Şeriat’ın koyduğu ölçüdür. Bu ölçüyü de Kur’an-ı Kerim’in ayetleri ile Hz. Muhammed’in (s.a.s.) hadisleri belirler<sup>7</sup>.

Biz burada İslâm hukukundaki “hüsün” ve “kubuh” tartışmasını bir yana bırakıp atasözlerimizdeki güzellik anlayışını saptamaya devam edelim.

“Huri gibi dünya güzeli” sözü de güzellik kelimesiyle “huri”yi, dolayısıyla güzel ile Tanrı’yı ilişkilendirmekte ve Tasavvufteki güzelliğin kaynağının ilâhî olduğu görüşünü hatırlatmaktadır.

“Güzele bakmak sevaptır” sözündeki “sevap” kelimesi de, güzele bakmanın Allah tarafından mükâfatlandırılan hayırlı bir davranış olduğunu ifade eder. Bu davranışın sevap kelimesiyle anlatılması, Türk insanının güzel ile Allah, dolayısıyla din arasında bir ilişki kurduğunu gösterir. Bu üç atasözü, Türklerin, estetik disiplinde doğadaki güzel, doğanın güzelliği, doğa ve güzel gibi başlıklarla uzun uzun anlatılan düşünceleri özetleyen sözlerdir. Buna göre Türk halkı, doğadaki güzel varlıklarda ve onlarda tecelli eden güzelliklerde Allah’ın gücünden ve güzelliğinden izler görmekte ve onların hüsn-i mutlak olan Allah’ın güzelliğinin gül, ağaç, ırmak, çocuk, alımlı bir genç kız... gibi sayısız yaratıklarda görülen güzelliklerin küçük birer tecellisi olduğunu düşünmektedir<sup>8</sup>.

“Kaş ile göz, küsürü söz” cümlesi de özellikle kadın güzelliğinin bir Tanrı bağışı olduğu görüşünü dile getirir.

“Güzellik Kudret’ten olmalı”, “Huri gibi dünya güzeli”, “Güzele bakmak sevaptır”, “Kaş ile göz, küsürü söz”, “Güzele ne yaraşmaz” atasözleri, güzelliğin, bizim dışımızda, bizden ayrı ve bağımsız bir değer olduğunu düşündürür. Bu düşünüşe göre “güzel”, insanın dışında objektif bir nesne olarak karşımızda durmaktadır. Eğer gerçekten öyleyse, o zaman bunun birtakım somut özellikleri ve ölçütleri bulunmalıdır. Atasözlerimizde ise güzelin bu anlamda özelliklerini ve ölçütlerini ortaya koyan cümleler yoktur.

<sup>6</sup> Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1999, s. 252; Aynı yazar, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1976, s. 15.

<sup>7</sup> Nusret Çam, *İslâm’da Sanat Sanatta İslâm*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 59-113.

<sup>8</sup> Süleyman Uludağ, “hüsün” kelimesinin anlamını verdikten sonra tasavvuf düşüncesine göre güzellik anlayışını özetleyen bir beyti örnek olarak verir:

Kendi hüsnün hüblar şeklinde peyda eyledin

Çeşm-i âşıktan dönüp sonra temâşâ eyledin

Bâyezid-i Rûmî

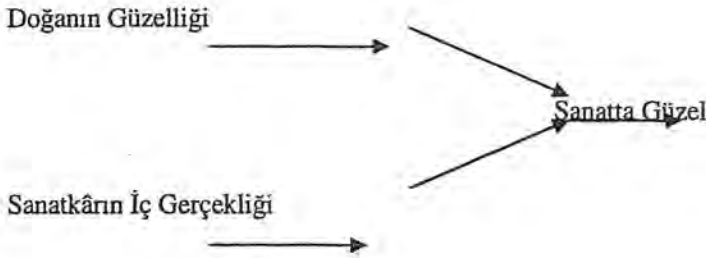
*Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 252.

### \* Yapılan Bir Değer Olmak:

Estetik disiplinde güzelin doğada güzel ve sanatta güzel olmak üzere iki düzlemde ele alındığını ve incelendiğini söylemiştik. Sanattaki güzel demekle güzel sanat dallarından herhangi birinde vücuda getirilen sanat eserlerindeki güzelliği kasdettiğimizi burada bir kez daha hatırlatalım. Buna göre hikâye, roman, şiir, müzik, resim ve heykel gibi sanat eserlerinde görülen güzelliklerin ortak özelliği, “yapma” olmalarıdır. Bunlar sanatkâr dediğimiz üstün yeteneklere sahip bir şahsiyetin, birtakım reel malzemeler kullanarak kendi iç gerçekliğini bu eserler vasıtasıyla dışa vurması suretiyle meydana getirdiği güzelliklerdir; ancak buradaki “yapma”yı doğru anlamalıdır. Estetik disiplinde “yapma”, “yaratma” anlamındadır ve kısaca şöyle açıklar:

Sanat eserlerindeki güzellikler iki kaynaktan beslenilerek vücuda getirilir.

Sanatta Güzel:



Bunlardan birincisi “doğanın güzelliği”dir. Sanatkâr, doğada gördüğü çiçeği, ağacı, ırmağı, manzarayı veya canlı nesnelere biri olan çocuğu, kadını, erkeği... onlardaki güzellikleri taklit (mimesis) yoluyla kendi eserine aktarır, yansıtır. Bu çaba kuşkusuz basit bir aktarma ve yansıtma işleminden ibaret değildir. Sanatkâr bu aktarma ve yansıtma işini, kendi içinde bir dizi zihinsel ve duygusal işlemle geçirerek gerçekleştirir. Bunları, gözleme, ayıklama, ifadelendirme ve dışlaştırma şeklinde sıralayabiliriz. Bu işlemlerin sonunda vücuda getirilen sanat eserinde gösterilen nesne veya anlatılan olay, artık doğadaki nesne veya olay değil, sanatkârın yaptığı, estetiğin diliyle söyleyecek olursak, yarattığı, sanat eserinde görünür veya duyulur kaldığı nesne veya olaydır. Buna göre Reşat Nuri Güntekin’in *Çalılıkusu* romanında anlattığı Feride, Zeki Faik İzler’in *Gözü Sargılı Adam*’da gösterdiği adam, Barış Manço’nun *Zordur Almak Bizden Kızı* parçasındaki sesler, bizim yakın çevremiz ve doğada her gün tanık olduğumuz nesne, olay, adam ve sesler değildir. Bütün bunların kaynağı doğa olmakla beraber, bunlar sanatkârca eserine yansıtılırken, sanatçının eğilimleri doğrultusunda bir ayıklamaya tabi tutulduktan, az yukarıda söylediğimiz işlemlerden geçtikten, kısacası yeniden yaratıldıktan sonra sanat eserinde karşımıza çıkan nesne, olay ve seslerdir.

İnsan yapımı olan sanat eserlerindeki güzelliklerin ikinci kaynağı, “sanatkârın iç gerçekliği”dir<sup>9</sup>. Daha ziyade romantizmi ve empresyonizmi benimseyen sanatkarlarca öne sürülen bu görüşe göre, sanat eserinde dış dünyadaki nesne ve olaylar değil, her şeyden önce sanatkârın iç gerçekliği dile getirilir. İngiltere’de romantiklerin öncülerinden biri olan Wordsworth’un, *Lyrical Ballads*’ın (1800) önsözünde şiiri, şairin duygularını dile getiren bir metin olarak tanımlamasından sonra, sanat eserlerinin çözümlenmesinde onları vücuda getiren sanatkârların hayat hikâyeleri ile iç dünyalarının bilinmesinin önemi daha da artmıştır. Romantikler, sanat eserini, sanatkârın iç dünyasını gösteren bir “pencere” olarak kabul ederler. Onun güzelliğini, bireyi, aileyi, toplumu doğrulukla yansıtan bir “ayna” olmasında değil, sanatkârın iç dünyasındaki derinliği, inceliği ve renkliliği başarıyla gösteren bir “pencere” olmasında

<sup>9</sup> Sanatkârın iç gerçekliği konusunda özgün bir açıklama için bkz: Sezai Karakoç, *Edebiyat Yazıları 1*, Diriliş Yayınları, İstanbul 1982, s. 27-39.

bulurlar<sup>10</sup>.

Buna göre sanat eserindeki güzellik, doğanın güzelliği ile sanatkârın i gerçekliğinin sanatkârca uyumlu bir şekilde birleştirilmesiyle yaratılan bir değerdir. Sanat eserindeki güzelliğin asıl kaynağının ister doğa, ister sanatkârın i gerçekliği olduğunu kabul edelim, bunlardan hangisini önceleyerek nceleyelim, bu durum, sanat eserinin ve ondaki güzelliğin yapma bir güzellik olduğu, daha doğrusu sanatkârca yaratıldığı gerçeğini ortadan kaldırmaz.

Atasözlerimizde de bu estetik görüşe uygun olarak sanat eserlerinin insan yapımı eserler olduğu ve bunlarda istenen güzelliğin elde edilebilmesi için kullanılacak malzemenin de amaca uygun olması gerektiğine dair düşünceler vardır:

“Bir dirhem iek takar, iki dirhem güzel görünür”,

“Eğri mstardan doğru izęi çıkmaz”,

“erpten saray yapılmaz; olacağı kulübe”,

“Odunu da sslesen güzel olur”,

“İyi iç altı ayda çıkar”.

Bu atasözlerinde güzelin yapma bir değer olduğu açıkça ortaya konulur. Buna göre ister sanat eserlerinde, ister günlük hayatta karşımıza çıkan nesneleredeki güzellikler, o nesnelere zatlarında, kendilerinde içkin olarak mevcut değildir. O güzellikleri, insan, daha doğrusu sanatkâr, bir takım malzemeler kullanarak sonradan yapmaktadır. Malzemenin söz konusu eserin özüne ve sanatkârın amacına uygun olması da gerekmektedir. Bir mimarlık eseri olan saray, ancak ona uygun taş, mermer ve ahşap malzemenin kullanılması ve estetik donanımına sahip bir mimarın titiz çalışmasıyla yapılabilir. İy bir için, estetiğin diliyle söyleyecek olursak, güzel bir sanat eserinin ortaya çıkabilmesi için makul bir zamana ihtiyaç olduğu da açıktır. Atasözlerinde “güzel”in yanında “süslemek” kelimesinin kullanılması, güzelliği oluşturacak malzemenin dikkat, itina ve titizlikle kullanılması gerektiğine bir işarettir. Yukarıdaki atasözleri, atalarımızın bir güzellik anlayışına sahip olduklarını, bu güzelliği hem günlük hayatta kullandıkları nesnelere, hem de sanat eserlerinde vücud getirmenin yolları üzerinde düşündüklerini açıkça oryaya koyar.

Atasözlerimizde, Türklerin gerek günlük hayatta kullandıkları eşyalarda, gerek sanat eserlerinde güzellik aradıkları, bulamadıkları takdirde onu yapmaya, hattâ yaratmaya kalkıştıkları ifade edilmekle beraber, vücud getirdikleri güzelliklerde mükemmele ulaştıkları hiçbir zaman iddia edilmez:

“Kusursuz güzel olmaz”,

“Her güzelin bir kusuru var(dır)”,

“Kadı kızında bile kusur olur”.

Bu ve benzeri cümleleri, Türk insanının elde ettiği, ulaşabildiği güzelliklerle yetinmediği, her zaman daha iyi ve daha güzelini aramaya devam ettiği şeklinde yorumlamak da mümkündür. Milletlerin her alanda ilerlemelerinin temelinde bu mükemmeli arayış tutkusunun yattığını, bilim ve sanat tarihlerinden biliyoruz. Türk sanatkârlarının güzel sanatların hemen her alanında en güzeli arama arzuları, onlara özellikle mimarlık ve müzik dallarında çağlarını aşan güzel eserler kazandırdıklarını burada belirtmeliyiz.

#### \* ekici olmak:

Türk atasözlerinde ortaya konulan güzellik anlayışının bir özelliği de güzelliğin çekici bir değer olduğudur. şöyle de söylenebilir: Türklere göre güzel, çekici olan nesne veya olaylardır. Doğada veya

<sup>10</sup> Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınevi, İstanbul 1994, s. 91.

sanat eserlerindeki güzellikler, ister kusurlu, ister mükemmel olsunlar atalarımızı daima çekmişlerdir.

“Göz görür, gönül çeker”,  
“Rağbet güzel ile zengindedir”,  
“Dünya güzeli, dünya düzeni”,  
“Misk yerini belli eder”,  
“Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır”,  
“Tatlı kelâm dinletir, acı kelâm esnetir”,  
“Tatar ağası, yalan ama hoşuma gitti; bir daha söyle”,  
“Sirke fıçısından çok, bal damlası sinek tutar”.

Türk insanı yakın çevresindeki doğada veya sanat eserinde gördüğü güzelliğe yönelir; gönlü daha da ileri giderek derhal ona yakın olmak, hattâ onu sahiplenmek bile ister. Türk atasözlerine göre güzel, “çekici olan” ve “kendisine rağbet edilen” bir değerdir. Gözün gördüğü bir güzelden söz edilmesi, güzel ile zenginliğin birlikte söylenmesi, söz konusu güzelin maddî bir güzel olduğunu düşündürür. Yine güzel ile düzenin yan yana getirilmesinde, güzelliğin sadece doğa veya sanat eserinde değil, toplumun, hattâ dünyanın yönetilmesinde de Türklerce arzu edilen bir değer olduğu düşüncesi gizlidir. Yukarıdaki atasözünde geçen “misk” kelimesine, “Asya’nın yüksek dağlarında yaşayan bir tür erkek ceylanın karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan güzel kokulu madde” gerçek anlamının yanında<sup>11</sup>, yorum yoluyla, “değerli kişi”, sanatkâr, hattâ güzel bir sanat eseri anlamını da verebiliriz. O takdirde atasözüne, Türk insanı yakın çevresinde böyle bir güzelliğin bulunduğunu fark ettiği an, ona yönelmek ve yakın olmak ister, anlamını kolayca verebiliriz. Bu somut güzel ve güzelliklerin yanında atasözlerimizde, soyut diyebileceğimiz, anlatımdaki güzellikler de çekici birer değer olarak görülmüştür. O kadar ki tıpkı sanat eserlerindeki gibi anlatılanın doğru olup olmaması değil, güzel olup olmaması üzerinde durularak modern estetiğe yakın bir tavır ortaya konulmuştur.

**\* Yararlı olmak:**

Türk atasözlerinde ortaya konulan güzellik anlayışının bir özelliği de güzelin, birey, aile veya topluma yararlı bir değer olduğudur. Türk insanı yakın çevresindeki doğada veya sanat eserindeki güzelliklere, ister kusurlu, ister mükemmel, ister somut ister soyut olsunlar, sadece yönelmekle kalmaz, onları elde etmek, sahiplenmek, hattâ onlardan yararlanmak da ister. Ona göre önemli olan, sahip olunan, elde edilen, kendilerinden yararlanan güzelliklerdir.

“Eldeki bülbülden bendeki karga yeğdir”,  
“Elin türlü taamından bizim tarhanamız yeğdir”.

Bu atasözlerindeki “bülbül” ve “tarhana” kelimelerine, sözlük anlamlarının yanında, yorum yoluyla, elimizin altındaki nesnelere, değerlere, hattâ güzellikler anlamlarını da verebiliriz. Bu cümleler, Türk halkının güzel ve güzellik konusunda oldukça maddî düşündüğünü ortaya koyar. Bununla beraber cümlelerdeki düşüncüyü, Türk insanının kendisinin dışında, yakın çevresinde gördüğü bir güzeli veya güzelliği, sadece seyretmekle yetinmediği, onu kendisine mal etmek, onunla fizik olarak bütünleşmek, hattâ kaynaşmak istediği şeklinde yorumlamak da mümkündür. Türk insanının günlük hayatında kullandığı çanak, çömlek, kaşık, mendil, kese, çorap ve diğer ev eşyalarındaki güzel motiflerin bolluğu,

<sup>11</sup> *Türkçe Sözlük*, Hazırlayan: Komisyon, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 1570.

böyle bir yorumun maddî dayanaklarını oluşturur<sup>12</sup>.

\* **Geçici olmak:**

Türk atasözlerinde ortaya konulan güzellik anlayışının bir başka özelliği, güzelliğin geçici bir değer olduğu görüşüdür. Güzellikle ilgili atasözlerinde hem doğada, hem canlılardaki güzelliklerin geçici birer değer olduklarına dair görüşler vardır:

“Cemal gider, kemâl seninle kalır”,

“Kiraz güzelliğine güvendiği için kurtlanır”,

“Güzel idin hani kaşın karası, zengin idin hani dîba parası”,

“Güzel yüzden kırk günde usanılır; güzel huydan kırk yılda usanılmaz”,

“Kişinin hüsnüne: “ Ne gidersin?” diye sormuşlar. “Kemâl gelip” demiş”.

Atasözlerinde güzelliğin geçici bir değer olarak görülmesinin sebebi kuşkusuz zamandır. Zamanın geçmesi, insanın çevresindeki eşyalara, bu arada güzel ve güzelliklere karşı da bir alışkanlık doğurur. Alışkanlık, çekiciliği ve uyarıcılığı zamanla ortadan kaldırır. Bir nesne, kişi veya sanat eserinin çekiciliği ortadan kalkınca, Türk insanına göre artık o güzel değildir. Burada önemli olan güzel bir varlıkta çekiciliği, fanî özelliklerin mi, yoksa bakî özelliklerin mi sağladığına bakmaktır. Atasözlerinde öyle görünüyor ki Türk halkı bakî olan özelliklere bakıyor. Hele güzelliğe sahip olan kişinin onunla övünmeye kalkmasını aslâ doğru bulmuyor. Doğada ve insanda görülen güzellikler, Tanrı'nın birer bağışdır. Onlar o değeri kendilerinin özel çabalarıyla elde etmiş değerlerdir. İnsanın kendi yeteneği ve çabasıyla elde edemediği bir değerle övünmeye kalkışması, hele gururlanması anlamsızdır; o değer insana sorulmadan verildiği gibi, hastalık, kaza, hattâ ölüm gibi yollarla yine ona sorulmadan alınabilir de. Güzel bir yüzün, vücudun zamanla alışkanlık sebebiyle çekiciliğini kaybetmesi de bir bakıma güzelliğini kaybetmesi demektir.

Maddî güzelliğin geçici olmasına, zamanla alışkanlık peyda ederek çekiciliğini kaybetmesine karşılık, atasözlerimizde “kemâl” kelimesiyle anlatılan manevî güzellik ise, kalıcıdır ve doyumsuzluk özelliğine sahiptir. “Kemâl”i kısaca, “İnsanın, bilgi ve ahlâk güzelliği bakımından olgunluğu”, “Bir türe ya zatı veya sıfatları yönünden mükemmellik kazandıran” özellik şeklinde tarif edebiliriz<sup>13</sup>. Atasözlerimizde kalıcı anlamda güzellik, yukarıdaki atasözlerinde görüldüğü gibi “kemâl” ve “güzel huy” kelimeleriyle anlatılır ve asıl muteber olanın bu anlamdaki güzellik olduğu ifade edilir. Halk arasındaki bu

<sup>12</sup> Çağdaş bir Türk şairi de, güzel ile faydalı arasındaki ilişkiyi bir şiirinde dile getirmiştir:

Güzel ile Faydalı  
Ben arıya arı demem  
Arının balı olmalı  
Ben güzele güzel demem  
Güzel faydalı olmalı  
Kadın mı? Hamur yoğurmalı  
Çocuk doğurmalı  
Ağaç mı? Meyve vermeli  
Çiçek mi? Kokmalı  
Bayramdan bayrama neyleyim güzeli  
Güzel dediğin her Allh'ın günü  
Yanı başımda olmalı  
Yağmur misali hem gözümüze, hem gönlümüze  
Hem toprağımıza yağmalı  
Güzel dediğin yağmur misali hepimizin olmalı.

Bedri Rahmi Eyüboğlu

Abdulla Çelik, *Bedri Rahmi Eyüboğlu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 78.

<sup>13</sup> Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1999, s. 305.

düşüncenin kaynağının İslâmiyet ve onun çok özel bir yorumu olan tasavvuf olduğunu biliyoruz.

Atasözlerinde güzel sanat dallarından birine ait herhangi bir sanat serindeki güzelliğin geçiciliği veya kalıcılığına dair bir ifade yoktur.

### **Sonuç:**

On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren atasözleri üzerinde yapılan çalışmalar, önceki yüzyıllara oranla hızlanmış ve birçok derleme çalışması yapılmıştır. Bunlar sonraki dönemlerde de devam ederek günümüze kadar gelmiştir.

Derleme çalışmalarının yanında atasözlerimizle ilgili tematik çalışmaların da yapılmasının gerekli olduğunu düşünüyoruz. Bu dil yadigârları, Türklerin yüzyıllardan beri yaptıkları gözlem, deneme ve yanımların sonunda çeşitli konularda oluşturdukları düşünceleri özetleyen birer dil unsurudur. Bu sebeple dil, edebiyat eğitim, psikoloji... gibi çok çeşitli bakımlardan incelenmeye ve araştırılmaya elverişli birer dil hazinesidir. Bu konulardan birisi de kuşkusuz estetikdir. Estetik dört unsurdan oluşan bir felsefe disiplinidir. Bunlardan biri güzelliştir. Buna göre güzellik, estetiğe ait bir değerdir.

Biz bu araştırmamızda güzellik konusuyla ilgili atasözlerini bir araya toplayıp çözümlenmeye, bu yolla Türklerin güzellik konusundaki düşüncelerini, atasözleri bağlamında, ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamız boyunca güzellikle ilgili atasözlerinde bazı noktaların öne çıktığını saptadık. Atasözlerimize göre Türk halkının güzellik anlayışında öne çıkan özellikler şunlardır:

- \* Kudret'ten olmak,
- \* Yapılan bir değer olmak,
- \* Çekici olmak,
- \* Yaralı olmak,
- \*Geçici olmak.

Biz bu çalışmayı, bir başlangıç olmak üzere, Ahmet Vefik Paşa'nın derlemesine dayalı olarak yaptık. Benzer çalışmalar, bütün derlemeleri kapsayacak şekilde genişletilerek yapıldığında atasözlerimizdeki güzelliğe dair düşünceler kuşkusuz zenginleşecektir.